

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВИКЛАДАЧІВ НА РОЗВИТОК ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ

У статті обґрунтовано вплив ціннісних орієнтацій викладача на розвиток їх професійного досвіду. Розглянуто поняття «досвід» в різних аспектах. З'ясовано, що професійний досвід складається із зовнішніх складових професійної діяльності (знань, умінь та навичок) та внутрішніх якостей особистості (здібності, ціннісні орієнтації тощо). Проаналізовано ціннісні орієнтації як особистісну характеристику викладача. Представлено найбільш поширені класифікації ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: досвід, професійний досвід, ціннісні орієнтації якості особистості.

В статье обосновано влияние ценностных ориентаций преподавателя на развитие их профессионального опыта. Рассмотрено понятие «опыт» в различных аспектах. Выяснено, что профессиональный опыт состоит из внешних составляющих профессиональной деятельности (знаний, умений и навыков) и внутренних качеств личности (способности, ценностные ориентации и т.д.). Проанализированы ценностные ориентации с точки зрения личностной характеристики преподавателя. Представлены классификации ценностных ориентаций личности. Проанализировано содержание профессиональных ценностей.

Ключевые слова: опыт, профессиональный опыт, ценностные ориентации качества личности.

The article deals with the concept of «experience» in different aspects. It was found that the professional experience consists of two components: the external component of professional activity (knowledge and skills) and the internal component - personality traits (abilities, values, etc.). The attention is focused on what can be considered professional experience of the teacher in different aspects: economic, socio-political, organizational, psychological. The value orientations are analyzed in terms of personal characteristics of the teacher. It provides the most common classification of valuable orientations of the person. Ranging professional values proposed to carry out with the help of techniques Milton Rokeach. A content analysis of professional values. Substantiates the dependence of the development of professional experience of

teachers of higher educational establishments of his personal characteristics.

Key words: *experience, professional experience, value orientations of the individual quality.*

Професійний досвід викладачів вищих педагогічних закладів на сучасному етапі розвитку вищої освіти є актуальним питанням дослідження професійного розвитку педагога. Актуальність визначається характером соціально-економічних перетворень, особливостями інноваційних процесів, що відбуваються в системі освіти і, як наслідок, зростанням вимог до особистості викладача.

Вплив ціннісних орієнтацій викладачів на розвиток їх професійного досвіду пов'язаний зі специфікою самосвідомості особистості. Знання про себе, свої можливості, здібності, ціннісні орієнтації дозволяє більш ефективно здійснювати професійну діяльність.

Досліджуючи вплив ціннісних орієнтацій викладачів на розвиток їх професійного досвіду ми орієнтувались на праці Ф. С. Ісмагілової, О. М. Лактіонова, Д. О. Леонтьєва, О. Д. Научитель, В. О. Тюріної та інших науковців.

Мета статті полягає в обґрунтуванні впливу ціннісних орієнтацій викладача на розвиток їх професійного досвіду.

Психолого-педагогічні дослідження професійного досвіду спрямовані на вирішення різноманітних завдань: визначення змісту, форм і методів професійної підготовки, підвищення кваліфікації фахівців, професійного добору кадрів, реалізації програм з професійної адаптації працівників з різним стажем роботи тощо.

В історії науки поняття «досвід» розглядається і вживається в різних аспектах [3, с. 13]:

1. Досвід як діяльність (практична, наукова, літературна тощо), відповідно семантичний ряд – випробування, експеримент, аналіз.
2. Досвід як накопичення і джерело знань – багаж знань, умінь, навичок, досвідченість.
3. Досвід як процес – вплив, засвоєння, поведінка.
4. Досвід як категорія пізнання – предмет філософії.
5. Досвід як психічне утворення індивіда – предмет психології.

Як зазначає О. М. Лактіонов, «особистість як активне начало творить життєдіяльність, дестабілізуючи тим самим умови власного буття, досвід, навпаки, забезпечує стабілізацію нестабільного, використовуючи накопичену в пам'яті інформацію, знання, вміння і навички індивіда. Тому звичними, визначаючими сферу його прояву, є словосполучення «повсякденний досвід», «професійний досвід», «досвідчена людина», «минулий досвід», «брак досвіду» і т. ін.» [3, с. 59–60].

Зазвичай, професійний досвід розуміють як сукупність знань, умінь та навичок людини, здобутих в процесі оволодіння професійною

діяльністю. Адже досвід у словниках визначається як «сукупність практично засвоєних знань, навичок, умінь» [7, с. 162].

Знання, вміння, навички в своїй сукупності є важливою складовою досвіду, але не пояснюють його цілком, не збігаються з ним. Перш за все тому, що знання, вміння і навички є зовнішньою стороною людської активності, в той час як індивідуальний досвід охоплює ще й внутрішню. Знання та навички добре підготовленого учня, студента за своєю «номенклатурою» можуть бути більші, ширші, ніж у вчителя, наукового керівника, однак, це не робить молоду людину автоматично більш досвідченою, зазначає О. М. Лактіонов [3, с. 60].

Окрім цього, професійний досвід не просто сформована структура професійно важливих якостей. З позиції теорії функціональних систем в досвіді професіонала виокремлюють чотири базових підсистеми:

– Підсистема взаємодії суб'єкта з предметом діяльності при виконанні професійного завдання.

– Підсистема енергетичного забезпечення організму працюючої людини (прийоми саморегуляції, що допомагають подолати сонливість, монотонію, стресові впливи тощо).

– Підсистема спонтанної активності суб'єкта (забезпечує оперування образами, емоційними переживаннями тощо).

– Підсистема інтегральної саморегуляції (підтримка і координація трьох вищезгаданих систем і функцій) [8].

Ф. С. Ісмагілова проблему професійного досвіду розглядає у чотирьох напрямках: економічному, соціальному, організаційному та психологічному:

– з точки зору економіки (відповідність професійної кваліфікації попиту і пропозиціям ринку праці);

– з точки зору соціальної політики (реконструкція (підвищення кваліфікації або перекваліфікація) власного досвіду відповідно до вимог і потреб сучасного ринку праці);

– з точки зору організації (вплив професійного досвіду працівника на конкурентоздатність організації);

– з точки зору психології (зміна об'єктивної цінності професійного досвіду залежно від вимог ринку праці).

Дані фактори автор розглядає в цілому, для спеціалістів різних галузей професійної сфери діяльності. Проте, майже всі вони характерні і для професійного досвіду викладача вищого педагогічного навчального закладу.

Щодо економічного фактору, зазначимо, що професія викладача належить до бюджетного фінансування, проте є ряд спеціалістів та послуг в педагогічній діяльності, які можуть бути і є затребувані на сучасному ринку праці (наприклад, потреба у досвідчених викладачах іноземної мови, інформатики тощо, потреба в спеціалістах, які володіють сучасними

освітніми технологіями, методами викладання тощо).

Цінними, для вищої педагогічної освіти, є також викладачі, які постійно удосконалюють свій професійний досвід новими знаннями і технологіями та є мобільними у своїй професійній діяльності.

Організаційні фактори зумовлені тим, що в умовах скорочення чисельності вищих навчальних закладів професійний досвід викладачів робить вищий навчальний заклад конкурентоздатним. Варто зазначити, що організаційні фактори визначають динаміку професійних цінностей суб'єкта праці. Цінності відіграють велику роль у функціонуванні та розвитку організації, вони є особливим рушійним елементом організації. Важливим є те наскільки цінності організації збігаються з цінностями її співробітників, як ці цінності усвідомлюються, поділяються співробітниками і втілюються у життя. Якщо цінності усвідомлюються колективом, поділяються усіма співробітниками і реалізуються на практиці – розвивається чітка відповідність між особистими і корпоративними цінностями.

Насамкінець, психологічні фактори пов'язані з тим, що за нових ринкових умов об'єктивна цінність професійного досвіду викладача міняється в залежності від вимог сучасного суспільства в галузі вищої освіти. Професійний досвід, накопичений спеціалістом є для нього високою суб'єктивною цінністю, навіть, коли не має попиту на ринку праці. Спеціаліст, не готовий своєчасно переглянути і переоцінити свій досвід з погляду вимог ринку праці, виявляється не конкурентоздатним.

Як зазначає Ф. С. Ісмагілова, активне ставлення до свого досвіду, його рефлексія, усвідомлення того, що цінність досвіду непостійна, уміння відокремити його об'єктивну цінність для себе і об'єктивне значення на ринку праці стають вимогою для професіонала, який прагне зберегти свою конкурентоздатність в ринкових умовах [2].

Розглядаючи професійний досвід викладача у напрямках запропонованих Ф. С. Ісмагіловою, можна виокремити два основних аспекти у розвитку професійного досвіду: розвиток пов'язаний з процесом професійної діяльності, або іншими словами – професійний розвиток (оволодіння і практичне застосування нових методів, прийомів викладання, засобів навчання тощо), а також особистісний розвиток викладача. Обидва аспекти тісно пов'язані між собою і взаємно впливають один на одного.

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на особистісних аспектах професійного досвіду. Адекватне і всебічне знання про себе, свої можливості, здібності, ціннісні орієнтації дозволяє більш ефективно здійснювати професійну діяльність.

В. Н. Верхоглазенко зазначає, що «процес входження в діяльність включає процес розуміння і прийняття діяльнісних норм. Отже, самовизначення до діяльності полягає в зіставленні необхідного образу

діяча з актуальним образом себе, має індивідуально-орієнтовані прагнення, бажання» [1, с. 99–100].

Розвиток професійного досвіду вимагає наявності певних особистісних якостей викладача, які в процесі професійної діяльності поширюються у всі сфери життєдіяльності викладача. Це означає, що ціннісні орієнтації і установки все більше впливають на діяльність. Тому, в процесі розвитку професійного досвіду, відбувається зміна структури професійно важливих якостей викладача у порівнянні з тією, що була притаманна особистості на початку її професійної діяльності.

Розвиток професійного досвіду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів значною мірою залежить від його особистісних характеристик. Серед таких характеристик, ціннісні орієнтації майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу, займають особливе місце. Адже, процес особистісного розвитку залежить, в тому числі, від того, що являється пріоритетним для особистості, тобто від цінностей особистості.

В психолого-педагогічних дослідженнях ціннісні орієнтації особистості вивчаються з двох позицій: з позиції виявлення передумов виникнення ціннісних орієнтацій та механізмів їх формування, тобто дослідження ціннісних орієнтацій як складової процесу розвитку особистості, а також як наслідок взаємодії суб'єктивних і об'єктивних детермінант особистісного розвитку, тобто, як певний результат особистісного розвитку.

Виходячи з цього, виокремлюють два підходи у вивченні ціннісних орієнтацій особистості. У першому підході основним предметом дослідження є психічні процеси, які зумовлюють формування в особистості тієї чи іншої системи цінностей і властивих їй ціннісних орієнтацій. У другому підході предметом дослідження є безпосередньо зміст системи цінностей, її ієрархічна структура, регулятивна функція в суспільній поведінці [9, с. 6].

Наше дослідження зорієнтоване на другий підхід і передбачає вивчення змісту ціннісних орієнтацій викладача вищого педагогічного навчального закладу та їх вплив на розвиток професійного досвіду.

Не дивлячись на те, що ми вивчаємо лише зміст системи ціннісних орієнтацій викладача і не передбачаємо організацію процесу формування ціннісних орієнтацій – ми не виключаємо можливості змін в системі ціннісних орієнтацій викладача під впливом організованого навчально-виховного процесу спрямованого на розвиток професійного досвіду викладачів. Адже, як вірно зазначають В. О. Тюріна та О. Д. Научитель, система ціннісних орієнтацій не є стабільною і незмінною. Вона може змінюватись під впливом соціально-економічного, політичного та культурного середовища [9, с. 16]. Таким чином, система ціннісних орієнтацій є динамічною, відображає як головні, істотні, стрижневі зміни

взаємозалежності особистості зі світом, так і зміну поточних, швидкоплинних, певною мірою випадкових життєвих ситуацій.

Різноманіття цінностей, що складають основу ціннісних орієнтацій індивіда, передбачає наявність низки їх класифікацій.

Цікавою, на наш погляд є класифікація Д. О. Леонтьєва, в якій виокремлено наступні групи корпоративних цінностей:

1. Цінності-ідеали, які вироблені керівництвом і розділяються ним як узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах і проявах діяльності компанії.

2. Втілення цінностей-ідеалів в поведінці і діяльності персоналу компанії.

3. Внутрішні структури мотивації особистості персоналу компанії, які спонукають до втілення в діяльності і поведінці корпоративних ціннісних ідеалів [5].

Найбільш поширеною в прикладних дослідженнях є класифікація цінностей запропонована Мілтоном Рокичем. Дослідження М. Рокича, які проводились в кінці 60-х та в 70-тих роках в США на основі розробленого ним метода прямого ранжування цінностей, науковці вважають методично найбільш обґрунтованим напрямком у дослідженнях ціннісних орієнтацій [6, с. 13–25].

Д. О. Леонтьєв зазначає, що масштабні дослідження, проведені М. Рокичем за допомогою цього методу на загальнонаціональній американській вибірці, дозволили виявити і проаналізувати зв'язок декларованої значущості (рангу) різних цінностей з такими змінними, як стать, вік, соціальний стан, дохід, освіта, расова приналежність, політичні переконання. Результати дослідження інших авторів показали зв'язок цінностей з деякими особистісними особливостями, а також їх кроскультурну специфіку [6, с. 13–25].

М. Рокич розрізняє два класи цінностей: термінальні та інструментальні. Під термінальними цінностями автор розуміє переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування з особистого і суспільного поглядів заслуговує на те, щоб до неї прагнути; під інструментальними цінностями – переконання в тому, що певний образ дій (наприклад, чесність, раціоналізм) з особистого і суспільного поглядів є більш доречним в любых ситуаціях. Для діагностики індивідуальних ієрархій цінностей М. Рокич розробив метод прямого ранжування цінностей, згрупованих в два списки – термінальних та інструментальних цінностей.

Аналіз ієрархії цінностей можна проводити з урахуванням їх групування в різні змістові блоки. Наприклад, «конкретні», «абстрактні», цінності професійної самореалізації, цінності самоствердження тощо.

Оскільки наше дослідження спрямоване на виявлення цінностей, які впливають на професійний досвід, то поряд із загальними

(«термінальними») цінностями нами було виокремлено групу професійно-мотиваційних цінностей, що реалізуються в професійній сфері життєдіяльності людини.

Змістом професійних цінностей виступають: особистісні якості викладача, необхідні для успішної реалізації конкретного типу професійної діяльності; процесуальний компонент діяльності, або її результат; зовнішні по відношенню до професійної діяльності чинники, які не становлять собою безпосереднє відношення суб'єкта праці до об'єкта професійної діяльності, його процесу або результату: близьке чи далеке соціальне оточення (професійна група, соціальна атмосфера суспільства), сукупність матеріальних умов, зовнішні атрибути професійної діяльності.

Відмінності в рівні значимості професійних цінностей, на погляд А. О. Ларіонової-Кречетової обумовлені особливостями стадії професійного розвитку, типом професійної діяльності, стабільністю положення професії на ринку праці. Динаміка професійних цінностей в процесі професійного розвитку виражається в зміні місця цінностей, змістом яких виступають особистісні якості суб'єкта праці, в структурі професійних цінностей [4].

Отже, професійний досвід викладача складається із зовнішніх складових професійної діяльності (знань, умінь та навичок) та внутрішніх якостей особистості (здібності, ціннісні орієнтації тощо). Ціннісні орієнтації є особистісною характеристикою викладача, яка безпосередньо впливає на розвиток їх професійної діяльності. Зокрема, вплив здійснюють професійно-мотиваційні цінності, що реалізуються в професійній сфері життєдіяльності людини. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів указаної проблеми впливу ціннісних орієнтацій викладачів на розвиток їх професійного досвіду. Доцільним і перспективним є вивчення питання професійного досвіду як цінності особистості викладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верхоглазенко В. Н., Звезденков А. А., Хлюнева М. В. Психология прибыли / В. Н. Верхоглазенко, А. А. Звезденков, М. В. Хлюнева. – М.: Приор-издат, 2005. – 176 с.
2. Исмагилова Ф. С. Профессиональный опыт специалистов и управление им в условиях формирования рыночной экономики: автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра психол. наук: 19.00.03 «Психология труда; инженерная психология» / Ф. С. Исмагилова; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2000. – 20 с.
3. Лактионов А. Н. Координаты индивидуального опыта / А. Н. Лактионов. – Харьков : Бизнес Информ, – 366 с.
4. Ларионова-Кречетова А. А. Динамика ценностно-смысловой сферы профессиональной деятельности в процессе становления субъекта труда: возрастно-психологический аспект: автореф. дис. на соискание

- учёной степени кандидата психол. наук: 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / А. А. Ларионова-Кречетова; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2005. – 20 с.
5. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1998. – 122 с.
 6. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д. А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – 1998. – № 1. – С. 13–25.
 7. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 162.
 8. Профессиональный опыт, его структура, методы исследования [Электронный ресурс] // Studme.org. – Режим доступа: http://studme.org/1685030328062/psihologiya/professionalnyu_opyt_ego_struktura_metody_issledovaniya – Дата обращения: октябрь 2016. – Название с экрана.
 9. Тюрина В. А., Научитель Е. Д. Ценностные ориентации: учеб. пособие / В. А. Тюрина, Е. Д. Научитель. – К.: ООО «Междунар. фин. агенство», 1998. – 30 с.
 10. Дані про автора: Султанова Лейла Юріївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.